

INFORME

SOBRE LA COMPRAVENDA D'UNA PRIMERA COMPILACIÓ DE LES CONSTITUCIONS DE CATALUNYA (BARCELONA 1495) PER A L'ARXIU NACIONAL DE CATALUNYA

En el decurs de la secular vigència de l'edifici constitucional de Catalunya (les Corts, la Generalitat o Diputació del General, el règim municipal construït a partir del segle XIII, etc.), les lleis generals del país o *Constitucions de Catalunya* foren estampades, i prèviament codificades o compilades, tres vegades: els anys 1495, 1588-89 i 1704. També foren estampades munió de constitucions, pragmàtiques i altres normes, però sempre monogràfiques o bé associades a corts concretes celebrades des del segle XV als primers anys del XVIII. L'elaboració d'una compilació partia del treball d'una comissió de juristes de reconeguda autoritat, a qui els era encomanat d'aplegar les normes legals vigents, de presentar-les d'una manera ordenada i de traduir-les al català per a facilitar-ne una comprensió i un ús més generals.

De fet, la primera compilació fou la que sorgí de la proposició de les Corts de Catalunya de l'any 1413, sota Ferran I, dit el d'Antequera, celebrades de seguida de l'entronització d'aquest primer Trastàmara, després del resultat del Compromís de Casp (1412). Aquella proposta de codificació feta per les Corts fou una evident manifestació al nou monarca castellà que els estaments de la terra volien vetllar del tot l'observança de les lleis pròpies i del pactisme. Aquella primera compilació, efectivament, fou elaborada, però, lògicament, restà manuscrita, a l'arxiu de la Generalitat. L'any 1495, sota Ferran II, fou elaborada una nova compilació. Seria la primera impresa, per la qual cosa, tradicionalment, ha estat i és coneguda com la *primera*, tot i que, pròpiament, fou la segona.

Aquesta primera compilació que gaudí del benefici de la impremta fou estampada, a Barcelona, per l'impressor *librariusque* Pere Miquel, actiu, amb impremta pròpia, des del 1491. Pere Miquel o *Michael* (Haebler el feia alemany, però Sanpere i Miquel ho discutiria) se suposa que morí estant encara posat en l'estampació d'aquella primera compilació (Sanpere i Miquel també ho qüestionà, tot documentant que Miquel era viu sis setmanes abans de la conclusió de l'estampació de les *Constitucions: Revista de Bibliografia Catalana*, V, 1905, p. 131), que s'accepta que hauria conclosa per l'impressor Diego Gumiel, establert a Barcelona el 1494. Semblantment, Pere Miquel també deixà inacabada la impressió de la segona edició del *Tirant lo Blanc*, que igualment fou conclosa per Diego Gumiel (1497) (Konrad Haebler: *The early printers of Spain and Portugal*, Londres, 1896, p. 68, 69, 75).

Aquesta primera compilació impresa de les *Constitucions de Catalunya* és un dels incunables catalans més remarcables, no pas només per la importància i la significació del seu text, sinó també tipogràficament. És un llibre de gairebé 400 folis, en foli. La seva estampació fou un treball laboriós, complex i llarg, que el traspàs de Pere Miquel hauria contribuït a entrebancar. Les variants existents entre exemplars avui conservats i coneguts ho fan evident. Haebler enregistrà aquest incunable, com ha estat apuntat, però abans ja havia estat tingut ben present per autors catalans, com és ara Fèlix Torres Amat (*Memorias*, Barcelona, 1836, p. 691). Ara bé, fou Guillem M^a. de Brocà el primer a esmerçar-hi una atenció àmplia, comprensible si la situem en el context dels seus estudis sobre la història del dret català. La seva fou alhora, també, una atenció bibliogràfica, amb anotacions significatives sobre les

característiques tipogràfiques dels diversos exemplars que n'examinà (*Taula de les stampacions de les constitucions*, Barcelona, 1907, p. 4-14).

La variant més significativa entre exemplars, seguint Brocà, prové de l'existència o la inexistència del colofó, que conté la data d'acabament de l'estampació (20 febrer 1495). Pere Salvà (*Catálogo*, València, 1872, II, p. 688, nº 3641) en capbrevà o repertorià un exemplar sense colofó i aventurà que "Por el asunto del libro y los caracteres de la impresion no puede dudarse de que esta hecha en Barcelona por los años de 1485". Fou Haebler qui donà notícia d'un exemplar amb colofó que fou venut a París l'any 1894 (*Bibliografía ibérica del siglo XV*, La Haya-Leipzig, 1904, p. 316, nº 652), a partir del qual anotà que "lo que me parece más verosímil es que Pedro Michael murió durante la impresión de este libro, y que por eso se calló su nombre en un colofón, que no se puso sino en pocos ejemplares". Citava els exemplars de la Real Academia de la Historia, la Biblioteca Nacional de França i la Colombina, tots sense colofó. Tampoc no té colofó l'exemplar conservat a la Real Academia de la Lengua Española (Rafael de Ureña y Smenjaud: "Los incunables jurídicos en España", *BRAH*, XCV, 1929, p. 40-42), en la descripció actual del qual aquesta institució anota que el colofó "fue impreso con posterioridad, impreso en algunos ejemplares".

El text d'aquest tan infreqüent colofó és aquest: "La present obra es stada estampada en la insigne ciutat de Barcelona. E acabada a XX del mes de Febrer any Mil CCCC LXXXV". Provenint de la biblioteca Dalmases, la Biblioteca de Catalunya acabà ingressant i conserva un exemplar amb un colofó diferent, "un colofó que excepcionalment demostra que va ésser imposat solament en el present exemplar" (*BBC*, IV, 1917, p. 172). El mateix colofó, per tant, presenta variants.

Una altra variant entre exemplars és l'existència de dos tiratges. La major part foren estampats en paper, però alguns, excepcionalment, ho foren en pergamí. Els exemplars de pergamí deurién ser comptadíssims. Només se'n coneix un parell: un a Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona i un Arxiu de la Corona d'Aragó. El de Ca l'Ardiaca prové del Consell de Cent i, el de l'ACA, de la biblioteca del monestir de Sant Cugat del Vallès (Eduardo González Hurtebise: *Guía histórico-descriptiva*, Madrid, 1920, p. 195) i, anteriorment, hauria estat del bisbe de Barcelona (1505-1512) Enric de Cardona, pel senyal il·luminat que en conté.

Més important és la variant del gravat del Rei assegut al seu setial tot presidint el Parlament o les Corts de Catalunya, que contenen alguns exemplars. És un gravat que ha estat molt difós durant el segle XX en munió d'obres d'història, però els tiratges d'època d'aquest gravat són tan rars, que sobren dits d'una mà per a comptar-los. Haebler ni en parlà. Fou Brocà (1907) qui hi dedicà atenció, fent avinent que només eren coneguts tres exemplars de l'incunable amb el gravat: el de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, que és il·luminat i ha estat àmpliament difós, el de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona i el de la Biblioteca del Seminari de Barcelona. Amb tota lògica, qualificava aquest darrer exemplar de "notabilíssim", perquè, a més del gravat, també contenia el colofó, inexistent als dos precedents. Aquest exemplar de la Biblioteca del Seminari de Barcelona resultà "perdut en la revolució de 1936-39" (Josep M. Font Rius: *Constitucions de Catalunya. Incunable de 1495*, Barcelona, 1988, p. LXVI).

Actualment, perdut el del Seminari de Barcelona, amb el gravat només continuen essent coneguts els dos primers exemplars citats. El gravat de l'exemplar de Ca l'Ardiaca, no pas tan

difós com l'acolorit de l'ACA, fou publicat, per exemple, per Agustí Duran i Sanpere (*Stampe popolari spagnole*, Electa, s. a.) No s'ha de descartar pas que en pugui existir algun o alguns exemplars més. El *Diccionari enciclopèdic de la llengua catalana* publicat per Salvat Editors l'any 1934 (vol. I, p. 851) reproduïx un exemplar acolorit d'aquest gravat que no sembla pas gens de ser el de l'ACA, però malauradament sense concretar-ne la provenença. L'editor intitulà aquesta il·lustració "Jaume I presidint les Corts de Lleida el 3 de març de 1242 (Miniatura del llibre: *Constitucions de Catalunya*)", la qual cosa fa pensar que era col·locat, dins el desconegut exemplar, encarat al foli 1r, que conté la intitulació "Jacme primer en la cort de leyda", talment com a l'exemplar de Sant Cugat del Vallès (ACA).

La presència del gravat és un fet tan rar o excepcional, que Antoni Palau (*Manual*, 4, Barcelona, 1951, p. 54, nº 60359) ni l'esmenta, igualment com l'havia negligit Marià Aguiló (*Catálogo*, Madrid, 1923, p. 341, nº 1289). Tant el comerç antiquari com els repertoris bibliogràfics (CCUC) fan raure la completa o incompleta dels exemplars en la de la resta dels folis de l'obra, sense considerar el gravat. Necessàriament s'ha de concloure que fou expressament fet per al llibre, però acabà essent inclòs en comptadíssims exemplars. Aquest gravat és un interrogant gros de la tan complexa estampació d'aquesta primera compilació impresa de les Constitucions de Catalunya, farcida de variants majors i menors.

Tant Brocà ("En lo demás, tots los exemplars són iguals... en la estampació, que és completament igual") com Font Rius ("l'estampació, que es manifesta igual en tots, àdhuc en les mateixes errades, com ja assenyalà Brocà") afirmaren que, més enllà d'aquestes tres significatives variants, tots els exemplars eren idèntics. Com veurem unes línies més endavant, és una afirmació errònia.

L'any 1988, la Generalitat de Catalunya publicà una edició facsímil d'aquest incunable, amb un estudi previ, extens i excel·lent, de Josep M. Font Rius (*Constitucions de Catalunya. Incunable de 1495*, Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, Col·lecció Textos Jurídics Catalans, Lleis i Costums IV/I, Barcelona 1988). No podent-se valer del desaparegut exemplar del Seminari de Barcelona, fou reproduït el de Sant Cugat del Vallès (ACA), tot considerant-lo "exemplar arquetípic" o "principal". En realitat, no existeix un exemplar així definible perquè aquest exemplar és mancat de mots i de línies de text que són en altres exemplars, a banda del colofó. Això sí, és l'exemplar més il·luminat, bonic i difós.

Josep M. Font Rius repertorià (1988) els exemplars següents d'aquest incunable: ACA, AHCB, tres a la BC, tres d'incomplets a la BUB, un a l'Ateneu Barcelonès, un d'incomplet al Col·legi d'Advocats, un a la Biblioteca Pública de Tarragona, un a l'Arxiu de la Paeria de Lleida (restaurat el 2016), un a la Real Academia Española, l'incomplet de la Biblioteca Colombina, Biblioteca de l'Escorial, BN de França, Universitat de Coïmbra i Universitat de Càller. El CCUC permet ampliar aquest repertori: un fragment (22 f.) a la Biblioteca Pública Episcopal de Barcelona, un d'incomplet a la Biblioteca de Montserrat i un d'incomplet a la Biblioteca Lambert Mata de Ripoll. El CCPBE en notifica un exemplar al Congreso de Diputados de Madrid. Ja l'any 1917, la Biblioteca de Catalunya n'havia localitzat 25 exemplars, tant a institucions públiques com privades, alguns dels quals s'han perdut o dispersat (BBC, IV, p. 173): els dos que n'hi havia a Cervera, per exemple, a l'Arxiu Municipal (ho he contrastat a l'Arxiu Comarcal de la Segarra) i al desaparegut Museu dels P. Claretians.

Tot aquest seguit de notícies i consideracions prèvies s'escauen de fer, ara i aquí, davant l'ocasió present d'adquirir un exemplar d'aquesta primera compilació impresa de les *Constitucions de Catalunya* per a l'Arxiu Nacional de Catalunya. El contingut i la significació històrica i de país que té aquest llibre fan del tot, no pas només recomanable, sinó necessari que l'ANC en tingui si més no un exemplar. Com ha estat apuntat, actualment són tres els arxius del país que tenen aquesta obra: l'ACA (des d'on és difós com un dels seus sis "documents selectes"), l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona i l'Arxiu de la Paeria de Lleida. A més de fer-ho necessari la dimensió *nacional* de l'ANC, la incorporació d'un nou exemplar al patrimoni públic permetrà d'afegir un altre referent de contrast i estudi, a l'abast dels estudiosos d'aquesta tan significativa i complexa obra de la impremta incunable catalana.

Tot seguit seran detallats els aspectes formals principals de l'exemplar ofert en compravenda.

Un exemplar complet. El cos del volum (excloses les guardes) conté [394] folis [els he numerat a llapis, molt lleument, al cap superior de cadascun]. Aquests folis, pel que fa a la seva numeració impresa, són distribuïts en dos grups: [37], CCCXLII (356, en realitat, per les errades). El nombre de folis impresos de text són 389, de manera que coincideix del tot amb el que, des de la Biblioteca de Catalunya, Josep M. de Macià va publicar l'any 1917 (*BBC*, IV, 1917, p. 173):

"...el total de folis estampats [textuals], amb una foliació incorrectíssima, és exactament el mateix, o sigui en número de 389, descomptant-ne els fulls en blanc, per a major precisió, puix aquests, com s'ha fet notar sempre, és variable en cada volum..."

L'exemplar que comento conté 4 folis en blanc. L'ordre de les parts o capítols, dins del grup de folis inicials sense numeració, és aquesta, essent el primer no pas en blanc sinó imprès: "Com per ordinació de les Corts generals..." (f. [1]), "Los noms e temps de les successions dels Reys..." (f. [1v]-[2v]), gravat (f. [3]), "Taula e sumari..." (f. [4]-[33]), "Taula de les practiques..." (f. [34]-[35]) i 2 folis en blanc (el segon, amb notes manuscrites).

Segueixen els 359 folis numerats: I, el primer, i CCCXLII, el darrer. Aquesta numeració estampada és farcida d'errors. Salvà ja va advertir sobre la numeració de folis que "hai casi tantos errados como acertados", com han repetit els estudiosos i bibliògrafs posteriors a partir d'altres exemplars.

He contrastat aquest exemplar, foli per foli, amb el de la Biblioteca de Catalunya que és en línia (Memòria Digital de Catalunya) i amb el facsímil de l'ACA publicat l'any 1988. Són exemplars complets que m'han permès de confirmar que també es tracta d'un exemplar complet. Aquest contrast d'exemplars també m'ha permès de constatar que uns i altres presenten algunes variacions textuals, menudes però ben evidents, contràriament al que deixaren escrit Brocà i Font Rius. Només n'anotaré alguns exemples:

El final de l'apartat contingut als folis inicials, sense numeració, "Los noms e temps de les successions dels Reys..." de l'exemplar de la BC és "... don Ferrando segon vuy gloriosament regnant". El de l'exemplar que descriu és "... don Ferrando segon vuy gloriosament regnant fill seu".

El foli numerat CXLVIII de l'exemplar de la BC és numerat CLIII a l'exemplar que comento. El numerat LXI ho és CLIX. El foli CCXXXVIIv de l'exemplar de la BC té un final que és inexistent a l'exemplar que comento. Les dues darreres línies del foli CCLVIII de l'exemplar de la BC salten a la pàgina següent, a l'exemplar que comento, mancant-hi les quatre línies finals de l'exemplar de la BC, igualment com és l'exemplar ACA. Etc. Variacions semblants es troben entre l'exemplar de l'ACA i el que motiva aquest informe.

L'existència de variants en el text entre exemplars, més enllà del colofó, ja fou publicada per la Biblioteca de Catalunya (*BBC*, IV, 1917, p. 173). Refermen que l'estampació d'aquest incunable fou un treball molt entrebancat, amb tiratges diferents de folis en els quals foren esmenades errades o introduïts canvis de composició del seu text.

Restauració. El fet que es tractés d'una obra de freqüent consulta pels juristes i les institucions, els seus destinataris naturals, explica que sigui rar de trobar-ne exemplars ben complets i en un bon estat de conservació. La majoria dels exemplars avui existents a institucions públiques són incomplets d'alguns folis (els inicials i finals sempre són els més perjudicats, com acostuma a passar amb tot el llibre antic) i en un estat de conservació deficient, llevat que hagin estat restaurats contemporàniament.

Aquest exemplar fou restaurat a mitjan segle XX, sens dubte quan també fou enquadernat tal com ens ha arribat. L'anònim restaurador tenia bon ofici perquè va fer una feina molt ben feta. El llibre havia patit, sobretot, a la part externa dels folis inicials sense numeració i a la part interna dels finals numerats. Del darrer foli (CCCXLII) només se'n conservava la part del text, com un penjoll solt (el restaurador reintegrà el paper en blanc perdut). Els folis de l'exemplar foren rentats, reintegrats quan calia i enfortits.

L'afectació de les pèrdues en el text afortunadament és molt escassa: alguns mots dels folis [1v], [3], [4], [5], [6] i CCCXIIIv. Aquests mots impresos perduts foren aleshores ben cal·ligrafiats en lletra gòtica, com l'original, amb molta traça. Evidentment, a partir de la consulta d'un altre exemplar. Probablement fou un treball del mateix cal·lígraf que intitulà el llibre.

Qui podria haver estat aquest cal·lígraf? Potser fou "El sabater cal·lígraf del carrer Aribau, abans d'arribar a Rosselló". Aquest home era, efectivament, un sabater, però amb l'ofici afegit de cal·lígraf, de moltíssima traça. Treballà sempre per a en Brugalla i altres enquadernadors barcelonins que volien la feina molt ben feta. No és pas segur però podria haver estat un treball d'aquell home de nom i cognoms avui perduts.

Pere Salvà va advertir que aquest incunable era estampat en paper que tenia la filigrana "de una mano con una estrella sobre el dedo del medio". Brocà consignà que era de paper "de fil amb marca de mà y estel", talment els altres bibliògrafs posteriors que s'hi han volgut fixar. Es una filigrana present al repertori d'Oriol Valls i Subirà (*Paper and watermarks in Catalonia*, II, Amsterdam, 1970, pl. 241-244).

El paper de l'exemplar que comento també té aquesta filigrana: una mà oberta amb un estel de sis puntes damunt el dit del mig, amb la unió d'una línia. Només he pogut advertir, al foli CCLXXXVI, una filigrana diferent; i, al foli CXVIII, damunt la mà, en lloc d'un estel, una mitja lluna.

Un detall molt significatiu és que el foli [7] permet constatar que el restaurador va fer servir paper de la mateixa filigrana de la mà i l'estel per a la reintegració. És un fet que planteja força interrogants. Hom pot pensar que hagués fet ús d'algun foli en blanc existent al principi o bé al final de l'exemplar. També podem especular amb el fet conegut que, a mitjan segle XX, a la llibreria antiquària Porter de Barcelona era venut paper antic en blanc, dels segles XIV al XIX, essent-ne enquadernadors i restauradors de la ciutat els compradors més habituals.

Enquadernació. L'exemplar té una enquadernació de pergami de mitjan segle XX, correcta i austera (cm 21,50 x 30,50). La coberta superior conté un superlibris dibuixat, fet amb tinta negra (cm 5,50 x 6,80), format per les Quatre Barres del Casal de Barcelona i els reis d'Aragó i, al seu damunt, la creu de Sant Jordi caironada, pròpia del senyal històric de la Generalitat de Catalunya. He pogut tenir a les mans dos altres impresos provinents de la mateixa biblioteca (un era la *Sentencia Reyral* de Ferran II de 1481, Aguiló, nº 1241) i la seva coberta superior conté superlibris semblants, encara que només amb les Quatre Barres comtals i reials. Notòriament, són guarniments que responen a la voluntat del bibliòfil manifestada a l'enquadernador i al cal·lígraf. El llom del volum conté el títol i el peu següents: *Usatges de Barcelona. Constitutions de Cathalunya i Barcelona 1495*, en una cal·ligrafia gòtica molt ben feta. Aquest text escrit al llom denota un coneixement precís del contingut del llibre i del seu context bibliogràfic. Recordem que és un exemplar sense colofó, és a dir, sense data d'impressió.

Presència del gravat. Aquest exemplar presenta l'excursionista particularitat de contenir el gravat del rei presidint les Corts de Catalunya. El foli que el conté és el [3], de manera que és precedit pels dos inicials impresos, que comencen "Com per ordinació..." i acaben "...gloriosament regnant fill seu", i precedint, al seu torn, la "Taula e sumari molt util dels títols...". Difereix, per tant, de la col·locació del gravat de l'exemplar publicat sencer de Sant Cugat del Vallès (ACA), que és situat precedint el f. I, al qual és encarat.

L'apuntada raresa de la presència d'aquest gravat, el fet que no es tracti d'un exemplar verge sinó restaurat amb molta expertesa, evidentment, havent-ne examinat altres i coneixent sens dubte els estudis de Haebler i, molt probablement, de Brocà, així com algunes traces que presenten els folis, obliguen a plantejar-se interrogants sobre aquest gravat de l'exemplar.

El foli anterior i posterior(s) del que conté el gravat presenten un estat material que fan incompatible que l'haguessin tingut a tocar originalment. Són folis restaurats, com ha estat apuntat, però en són ben perceptibles a simple vista les seves mancances, reintegrades pel restaurador. El foli [2], a més, presenta dos petits forats de corc que no tenen continuïtat al foli del gravat, que, ultra tot això, presenta un estat de conservació molt bo. Només té un petit estrip, sense cap pèrdua, a la seva vora externa. Podríem especular si el foli de gravat havia estat posat d'antic precedint el foli I, com a l'exemplar del Sant Cugat del Vallès (ACA), havent estat canviat de lloc arran de la restauració i l'enquadernació. Però aquesta hipòtesi és invalidada per l'estat que presenta el foli I, amb pèrdues de marges que poc o molt també haurien de ser al foli de gravat i que no hi són. És ben inversemblant que aquest foli de gravat hagués estat intercalat, originalment, en algun lloc o altre del grup inicial de folis sense numeració impresa. Totes aquestes constatacions físiques resulten xocants.

Els folis anteriors i posteriors, malgrat la rentada del restaurador, conserven pàtina d'ús, però això no passa amb el del gravat. De tota manera, el foli de gravat és de paper de la marca d'aigües de la mà i l'estel, és a dir, es tracta del paper original habitual d'aquest incunable.

Un altre detall que cal consignar: els 34 primers folis contenen una numeració romana a llapis, molt menuda, posada molt discretament a la part interior dels folis, sens dubte pel restaurador, que prescindeix de la presència del foli del gravat (no va numerar aquest foli: perquè aleshores l'exemplar no el tenia?).

Aquest seguit de detalls, sabent de la traça i de les pràctiques de restauració de l'època daurada de la bibliofília catalana, també endinsada des d'acabada la Guerra fins a mitjan segle XX, entenc que demanen la prudència de posar en quarantena aquest foli del gravat.

Notes manuscrites. Aquest exemplar no conté cap mena d'il·luminació d'època, assenyaladament a les caplletres, dins l'espai en blanc que els impresos incunables tenen reservat amb aquesta finalitat. Ara bé, sí que presenta, com és habitual a la majoria dels llibres d'antiquària, algunes notes manuscrites d'antics amos o lectors, corresponents als segles XVI (una fou datada l'any 1525) i XVII. Cap no identifica algun propietari del llibre i la majoria són reclams textuais sobre el contingut de l'obra per a facilitar-ne la consulta i la lectura.

Les notes més significatives són aquestes:

F. [2v]: "Ferrando segon, fil del dit rey Juan, suceý e morí en Quastella a XXV de gener any de la nativitat mil sinch-sens y XVI e fon portat lo seu cos en Granada. Regnà XXXVI anys. Carles primer, net del dit rey Ferando, sucsey en los dits regnes".

L'autor d'aquesta nota, de la primera meitat del segle XVI, molt probablement fou qui també posà molts reclams a diverses parts de l'exemplar, anotant el contingut de força pàgines, a llibres quart-desè de la "Taula e sumari...", a la "Taula de les practiques..." i als caps del folis CXIII-CCXIII, ultra bastants subratllats.

F. [37r, en blanc]: "An pugat les rebudes de dit any LXX lliures V sous IIII. /An sumades dates de dit any LXV lliures VII sous VII. / És stat tornador dit clavari VII lliures XVIII sous II".

F. XXVIIIr: "Anaquest libre sa trobarà l'ani que mossèn Miq".

F. XLI: Nota extensa molt esvaïda.

F. C: Quatre versos que comencen "Dama de lindo valor, madasina del arido, de las hermosas la flor. / Hoit mi grave dolor, deramense en su sentido...", del *Romancero* castellà.

F. CXXIIIr: "Hodie, XXV octobris M D XXV, regnante Karolo, talis Federicus pro rex in presenti Principatu [Frederic de Portugal, virrei de Catalunya els anys 1525-39] condemnavit et fecit exequi quendam Monbrull de Sant Saloni, principalem, et duos socios suos qui deposuerant inculpando quendam cristianum verum de crimine heresis, fecit illos igne conburere al Canyet et bene sequendo penam talionis".

F. CXXXIir: "Así aquaba lo setè libre...".

Els folis CCCXIII-CCCXLII tenen afegida la numeració manuscrita àrbiga del segle XVI 322-350.

Ultra tot això, hi ha les al·ludides anotacions manuscrites del tot esvaïdes arran de la rentada dels folis pel restaurador, fins a ser de lectura ara impossible a simple vista. N'és un exemple extens el foli Ir, a la seva part inferior.

Completesa i preu. Com s'ha apuntat, el més corrent és de trobar exemplars incomplets d'aquest incunable. De fet, la majoria dels exemplars conservats en institucions ho són. La seva completesa s'ha d'entendre, com és generalment considerat i acceptat, des del punt de vista que es conservin tots els seus folis de text, sense considerar l'aspecte del gravat. En aquest cas ens trobem amb un exemplar ben complet, amb tots els seus folis originals i no pas cap de facsimilat, també restaurat d'una forma molt correcta i amb mínimes afectacions en el text. Tenint això present, a més de la raresa, la importància i la significació d'aquest

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura
Direcció General del Patrimoni Cultural
Subdirecció General d'Arxius i Gestió Documental

llibre, el preu demanat de 17.680 (IVA 4%: 680, inclòs) és ben acceptable. És un imprès que l'Arxiu Nacional de Catalunya indubtablement ha de tenir.